

LIETUVIŲ IŠEIVIŲ LEIDYBA JUNGTTINĖSE AMERIKOS VALSTIJOSE XIX A. PABAIGOJE–XX A. VIDURYJE: ADRESATO PROBLEMA

Remigijus Misiūnas | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: remigijus.misiunas@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjami kai kurie pirmosios lietuvių emigracijos bangos į JAV (XIX a. antra pusė–1914 m.) leidybos XIX a. pabaigoje–XX a. viduryje aspektai, pagrindinį dėmesį telkiant į leidinių adresato problematikos analizę. Straipsnis rengtas remiantis to meto išėivių periodikos publikacijomis, pirmosios bangos išėivijos istorijai skirtais veikalais. Daroma išvada, kad pirmosios lietuvių išėivių bangos JAV leidyba buvo orientuota ne tik į išėivijos poreikio spaudai tenkinimą, bet iš dalies ir į visos lietuvių tautos leidybinius poreikius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *leidyba, lietuvių išėivija JAV, knyga, periodika, JAV.*

ĮVADINĖS PASTABOS

JAV istorijoje matomos kelios emigracijos bangos, pradžioje kilusios Didžiojoje Britanijoje, o paskui persiritusios per Europą. Antroje XIX a. pusėje viena jų pasiekė ir Rytų Europą, įskaitant ir tuometinės Rusijos imperijos vakarinius pakraščius, kur gyveno lietuviai. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, JAV suvaržė emigracijos taisykles, apribodama įvairių tautų atstovų, įskaitant ir lietuvių, gausesnį atvykimą iki 1948 metų.

Istorinė patirtis liudija, kad pirmos kartos emigrantams būdingas bendruomeniškumas. Paprastai atvykėliai JAV kurdavo kompaktiškas kolonijas, formuodavo įvairias religines bei visuomenines struktūras ir už jų ribų išėidavo tik vykdami į darbą, o dažno atvykėlio visas gyvenimas, įskaitant ir darbinę veiklą, apsiribodavo kolonija ir ne vienas baigdavo gyvenimą taip ir neišmokęs angliškai. Tas pat pasakytina ir apie pirmąją lietuvių išėivijos bangą, pakilusią apytikriai XIX a. 7-ajame dešimtmetyje. Ją daugiausia sudarė ekonominiai emigrantai, bet vėliau ėmė daugėti politinių išėivių (vengusių tarnybos Rusijos imperijos armijoje ar represijų už dalyvavimą tautiniame judėjime). Spėjama, kad vien iki XIX a. pabaigos

lietuvių skaičius JAV siekė apie 100 tūkst., o iki Pirmojo pasaulinio karo atvyko dar kone triskart tiek.

Iš pradžių lietuviai kūrėsi vadinamosios Naujosios Anglijos valstijose, vėliau – Pensilvanijoje, kur anglių kasyklose stigo darbininkų, ir prie Didžiųjų ežerų (Detroitė, Klivlande, Čikagoje), formuodami gausias kolonijas, steigdami parapijas ir draugystėmis vadintas draugijas ar pirma šias, daugiausia šalpos, o vėliau jų nu-tarimu – parapijas, kad nuslopintų dvasios alkį ir tėvynės ilgesį. Ją atstojo pačių pastangomis pastatytos bažnyčios, tapusios užuovėja draugijoms bei mokykloms (jas turėjo per 100 parapijų), prie jų atsirasdavo salės renginiams, jų chorai davė pradžią išeivių muzikiniam judėjimui.

Veik nieko panašaus nepatyrę Lietuvoje, išeiviai organizacinės patirties sėmėsi iš kitų, ypač lenkų. Draugijų skaičius sparčiai augo: po to, kai 1871 m. Shamokine, Pa. atsirado pirmoji (bendra su lenkais) – Šv. Vaitiekaus¹, iki XIX a. pabaigos įsteig-ta dar apie 500, dažniausiai vadintų šventųjų (jie tapdavo ir globėjais) vardais. Be šalpos, steigtos ir kitos – karinės, ekonominės, mokslinės, pasaulėžiūrinės, taip pat blaivybės, teatro, muzikos draugijos. Steigėsi chorai ir „benais“ vadinti pučia-mųjų orkestrai. Paprastai, su nedidelėmis išimtimis, nariai buvo vyrai (laikui bė-gant moterys pradėjo steigti savo draugijas).

Nusižiūrėjus į lenkus, steigtos ir organizacijos, turėjusios vienyti visus lietuvius, juoba kad lenkai juos viliojo į tokias savas. Jonas Šliūpas 1886-ųjų liepos 15-ąją įkūrė *Susivienijimą Visų Lietuvninkų Amerikoje*, o lapkričio 22-ąją kun. Antanas Var-nagiris – *Susivienijimą Visų Draugysčių Katalikiškų Lietuviškų Amerikoje*. Pirmajam susivienijimui po poros metų baigus savo dienas, antrasis pasivadino *Susivienijimu Lietuvninkų Amerikoje* (SLA); 1901-aisiais jis skilo į *Susivienijimą Lietuvių Rymo Ka-talikų Amerikoje* (SLRKA) ir pasauliečių dominuojamą SLA.

Kartu išeiviai žengė tautinio sąmonėjimo keliu. Pradėję atsiribojimu nuo len-kų, patyrė daugybę susikirtimų skylant buvusioms bendroms parapijoms. Be to, 1884 m. į JAV atvykus Jonui Šliūpai, bendruomenė ėmė skilti ir pasaulėžiūriniu po-žiūriu dėl ją supriešinusios bei iki šiol skirtingai to meto epochą vertinančių istorikų traktuojamos laisvamanybės. Veikiai jos šalininkų kova su katalikais virto ir politine, tam turėjo įtakos ir lietuvių dalyvavimas JAV darbininkų, pirmiausia Pensilvanijos angliakasių, kovose dėl geresnių socialinių sąlygų, lietuviai ypač aktyviai dalyvavo profsąjungose bei streikuose (pavyzdžiui, angliakasių profsąjungos lietuvių skyrius Shenandoah 1894 m. turėjo 4 tūkst. narių)². Ši veikla siejosi ir su socializmo idėjų plėtra tarp išeivių bei politine kova bendruomenėje. Ją stiprino ir JAV prieglobs-čio ieškoję 1905–1907 m. revoliucijos dalyviai. Jau XIX a. pabaigoje kolonijose ėmė steigtis socialistų kuopelės (jų dalyviai buvo ir 1900 m. įkurto Lietuvių laisvamanių susivienijimo nariai), 1905 m. įsteigta Amerikos lietuvių socialistų partija.

Socialistams linkstant prie internacionalinių pozicijų (ir 1907 m. atsisakius atskiro seimo Lietuvai reikalavimo), nuo jų atsiskyrė dalis laisvamanių, kuriems labiau rūpėjo tautiniai reikalai. Gavę „tautiečių“ vardą jie užėmė vidurinę poziciją tarp katalikų ir socialistų, tad jiems prigijo vidurinės srovės vardas. Tarp tautininkų vyravo inteligentai, smulkūs verslininkai, medikai ir kiti, kuriuos Amerikoje buvo įprasta vadinti profesionalais³.

Paskutiniame XIX a. dešimtmetyje ryškėjusio politinio lietuvių susipratimo liudijimas buvo ir piliečių klubų steigimas, plitęs prasidėjus sąjūdžiui gauti JAV pilietybę (matant, kad rinkti vietinius administracijos įstaigų pareigūnus ir jais būti tegali piliečiai, per trumpą laiką įvairiose vietovėse įkurti 35 tokie klubai)⁴. Be to, kaip ir kitų pavergtų tautų išeiviai, lietuviai neliko kurti tėvynės vargams. Tautinis judėjimas Lietuvoje rado atramą išeivijoje, kartu pradėjo stiprėti ir tautinis susipratimas, jo idėjas į JAV nešė tie negausūs inteligentai, kurie dėl politinių priežasčių turėjo palikti Lietuvą, – J. Šliūpas, Antanas Burba, Antanas Kaupas, Antanas Milukas, Jonas Žilius ir kiti. Jie tapo tautinio, o vėliau ir srovinių judėjimų lyderiais Amerikoje. XX a. pradžioje jų gretas papildė kai kurie minėti 1905–1907 m. revoliucijos dalyviai (pavyzdžiui, Pijus Grigaitis, Leonas Prūseika ir kiti), o vėliau – lietuviai, atvykę į JAV vaikystėje su tėvais ir čia baigę mokslus, pavyzdžiui, Balys Mastauskas. Galima teigti, kad per kelis dešimtmečius susiformavo apie 300 000 asmenų lietuvių bendruomenė su politinėmis, visuomeninėmis ir kultūrinėmis institucijomis, o turėdami geresnes galimybes nei Lietuvoje plėsti savo akiratį, kurti organizacijas ir plėtoti spaudą pasiekė aukštesnį kultūrinį lygį nei gyvenę tėvynėje.

Deja, nors laikas bėga, tačiau pirmoji išeivių banga vis nesulaukia deramo tyrinėtojų dėmesio. Kaip pagrindinius šaltinius tenka įvardyti tuos pačius veikalus – kun. Antano Miluko publikacijas, Stasio Michelsono „Lietuvių išeivija Amerikoje (1861–1961)“, Antano Kučo redaguotą „Amerikos lietuvių istoriją“ (1971), Alfonso Eidinto monografiją „Lietuvių Kolumbai“ (1993), Juozo Skyriaus darbus, Dovydo Fainzhauzo „Lithuanians in multic-ethnic Chicago until world war II“ („Lietuviai daugiaetninėje Čikagoje prieš II pasaulinį karą“; 1977) ir dar vieną kitą. Tas pat pasakytina ir apie šios bangos išeivijos leidybos tyrinėjimus. Minėtuose leidiniuose galima rasti vienokios ar kitokios su jos raidos istorija susijusios medžiagos ir kaip vienos reikšmingiausių įvardytinos A. Miluko publikacijos (pavyzdžiui, kelių šimtų puslapių knyga „Spaudos laisvė ir Amer. liet. organizuotės sukaktuvės“).

1 MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išeivija Amerikoje* (1868–1961). Bostonas, 1961, p. 29.

2 MINGĖLA, Vladas. *Kun. Antanas Milukas*. Detroitas, 1962, p. 51.

3 *Amerikos lietuvių istorija*. Red. A. Kučas. Bostonas, 1971, p. 132–133.

4 MINGĖLA, Vladas. *Kun. Antanas Milukas*, p. 51.

Iki 1990 m. nemažai tyrinėta periodikos leidyba, bet daugiausia – kairiųjų poli-
tinių grupių. Minėtini B. Raguočio darbai, kuriuos vainikavo 2003 m. pasirodžiusi
monografija „Amerikos lietuvių periodika 1879–1919“. Naudingos informacijos
apie leidybą galima rasti ir pirmosios bangos veikėjams skirtose knygose (Juozo
Ereto „Kazys Pakštas“, Vlado Mingėlos „Kun. Antanas Milukas“, „Juozas O. Širvy-
das“, „Antanas Olšauskas ir „Lietuva“).

Bet planuojant bet kokius senosios išeivijos leidybos istorijos tyrimus viso to
toli gražu nepakanka – reikalinga detali to meto periodikos (tiek leistos išeivijoje,
tiek Lietuvoje) ir išlikusios negausios archyvinės medžiagos analizė, taip pat išeivi-
joje leistų knygų peržiūra *de visu*, antraip bet koks reikšmingesnis senosios išeivijos
spaudos tyrimas gali būti daugiau ar mažiau žvalgomas, o jo išvados koreguoti-
nos vėlesniais tyrimais. Tai pasakytina ir apie šį straipsnį, rengtą 2015 m. knygo-
tyros konferencijoje „Mažumų knyga“ skaityto pranešimo pagrindu, turint tikslą
išanalizuoti senosios išeivijos spaudą paskirties atžvilgiu, t. y. ar ji buvo skirta ku-
rios nors konkrečios išeivių bendruomenės (kolonijos ar kitaip tariant *geto*), kelių
bendruomenių ar visos bendruomenės poreikiams tenkinti, ar leista numanant ir
platesnį adresatą už jos ribų.

Straipsnis rengtas daugiausia naudojantis senosios išeivijos leidybos medžiaga,
sukaupta rengiant monografijas „Informacinių kovų kryžkelėse: lietuvių išeivių in-
formacinės kovos XIX a. pab.–1922 m.“ ir „Lietuva prieš LTSR. D. 1: 1940–1945“,
taip pat šaltinių publikaciją „Lietuviai Pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m.“

LEIDYBINĖS STRUKTŪROS FORMAVIMASIS IR JOS SPECIFIKA

Kaip minėta, XIX a. pabaigoje išeivių bendruomenės evoliucija vyko
stebinančiu greičiu, menant teritoriją, kur buvo išsibarsčiusios kolonijos, ir atstu-
mus, skyrusius, pavyzdžiui, Niujorką ir Čikagą (o juose vykę visuomeniniai pro-
cesai būdavo identiški). Šiuo atveju didelę reikšmę turėjo informacijos ir masinės
komunikacijos priemonių sklaida bendruomenėje. Kelis dešimtmečius informacija
plito žodiniais ir spausdintiniais kanalais, tik antrame XX a. dešimtmetyje prisidė-
jo kinas (tiesa, tuo metu dar epizodiškai), informacija skleista ir laiškais⁵.

Žodinės informacijos sklaidai naudotos ir bažnyčių sakyklos, įvairūs para-
piniai renginiai, *saliūnai*, organizacijų susirinkimai bei įvairūs mitingai (ši veikla
vadinta prakalbomis), susiformavo gausus, įvairių organizacijų išugdytas ir jų
tikslus įgyvendinusių, po kolonijas keliavusių, kitąsyk ir etatinių prakalbininkų
sluoksnis. XX a. pradžioje iš prakalbų išaugo paskaitos, ypač tai pasakytina apie
1907–1912 m., kai išskirtinis dėmesys teko kultūriniam išeivių švietimui. Vis

dėlto pagrindinė komunikacijos priemonė buvo spauda, kurios raidoje galima išskirti įvairių veiksmų paveiktus tris etapus:

1. Iki 1904 m., kai leidyba išėivijoje šalia Rytų Prūsijos buvo vienas iš laisvos lietuvių leidybos centrų spaudos draudimo metais;
2. 1904–1922 m., kai spaudos, kaip ir apskritai visos bendruomenės, raidai didelę įtaką turėjo po Pirmojo pasaulinio karo JAV valdžios įvestas masinės imigracijos suvaržymas bei Lietuvos tapsmas nepriklausoma šalimi;
3. 1922 m.–XX a. 5-asis dešimtmetis, kai kone visiškai sustojus emigracijai iš Lietuvos bendruomenė seno ir prasidėjo kolonijų irimas, ypač po Pirmojo pasaulinio karo bei 3–4-ajame dešimtmetyje, kai dėl ekonominio nuosmukio žmonės, ieškodami darbo, palikdavo senąsias kolonijas ir keldavosi kitur, kur net nebūdavo lietuvių kolonijų, o 5-ajame dešimtmetyje į JAV emigravę apie 30 tūkst. buvusių karo pabėgėlių iš Lietuvos po kelerių metų gyvenimo Vakarų Europos perkeltųjų asmenų stovykloje kardinaliai pakeitė išėivių bendruomenę, įskaitant ir leidybą.

Tiek knygų, tiek periodikos leidybos pradininku tapo Mykolas Tvarauskas. Pirmą knygą jis išleido 1875 m., o 1879 m. rugpjūčio 16 d. Niujorke – keturių puslapių laikraštį „Gazietą lietuvišką“ („Gazietą Lietuwiszka, rasztas paszwęstas del Lietuwninku Amerikoje“), bet šis dėl lėšų stokos po pusmečio sustojo. Kitas jo laikraštis – „Unija“ – pasirodė po ketverių metų, 1884-ųjų spalį, ir išgyveno iki 1885-ųjų rugpjūčio. Po jo plūptelėjo tikras laikraščių tvanas: iki 1904-ųjų pasirodė daugiau kaip keturios dešimtys įvairių pakraipų neperiodinių leidinių, tiesa, daugelis gyvavo labai trumpai dėl menko išėivių išsilavinimo (apie pusę jų buvo beraščiai) ir nedidelio skaitytojų skaičiaus⁶.

Dar daugiau nei pusšimtis naujų laikraščių leista 1904–1922 m., iš jų išskirtini keletą dešimtmečių leisti katalikų „Draugas“ (eina iki šiol) ir „Darbininkas“, socialistų „Laisvė“ ir „Naujienos“, vidurinės srovės „Ateitis“, „Dirva“ (tiesa, egzistavo ir kitas skirstymas: katalikiški ir bedieviški, šiuo atveju tautininkų ir socialistų). Pradėti leisti skirtingų pasaulėžiūrinių kryptių teoriniai visuomeniniai ir kultūriniai leidiniai (žurnalai „Pažanga“, „Naujoji gadynė“ ir kiti), taip pat moterims ir moksleiviams („Moterų balsas“, „Moksleivis“ ir kiti), vaikams skirti priedai ar skyriai, literatūros („Aidas“), mokslo populiarinimo („Laisvoji mintis“), muzikos („Muzika“) leidiniai, pagausėjo humoristinių ir satyros leidinių. Toks išsišakojimas liudijo periodikos perėjimą į aukštesnę kokybę, be to, net ir panaikinus Lietuvoje spaudos draudimą išėiviai lenkė Lietuvą periodinių leidinių skaičiumi (iš viso iki 1919 m. JAVėjo 145 periodiniai leidiniai, o pridėjus abejotinus siektų gal 170⁷). Tarp

5 Bevardžiai laišakai. *Draugas*, 1913, birž. 5, p. 3.

6 MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išėivija Amerikoje*, p. 99–100.

7 RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*. Marijampolė, 2003, p. 39.

periodinių ledinių dominavo savaitraščiai ir mėnesiniai žurnalai, tačiau antrame XX a. dešimtmetyje pasirodė pirmieji dienraščiai („Naujienos“ ir „Katalikas“ – nuo 1914 m., „Draugas“ – nuo 1916 m.).

Trečiąjį etapą būtų galima pavadinti tam tikra prasme stagnaciniu ir nykimo pradžia. Lyginant su XX a. pradžia, po Pirmojo pasaulinio karo pasirodė daug mažiau naujų periodinių leidinių (iš jų verta paminėti „Margutį“, „Vilnį“), šiuo laikotarpiu labiau stengtasi išlaikyti seniau pradėtus leisti periodinius leidinius.

Sparčiu augimu iš pradžių pasižymėjo ir knygų leidyba. Po gana menkai produktyvaus meto pasirodžius pirmajai knygai paskutiniame XIX a. dešimtmetyje prasidėjo ženklus kilimas ir iki 1904 m. JAV pasirodė per 700 knygų, antruoju laikotarpiu – apie 1 800, o trečiuoju – dar apie 1500. Pirmaisiais leidybos centrais tapo lietuvių kolonijos Pensilvanijoje (Plymouth, Shenandoah, Mahanoy City ir kt.), vėliau, išėivių veiklos centrams keliantis kitur, kito ir leidybos centrų geografiija, jais tapo Niujorkas, Bostonas ir ypač Čikaga.

Leidybos pradžia daugiausia lėmė pastangos privačių asmenų verslininkų, kuriems leidyba dažnai būdavo viena iš kelių veiklos sričių. Be periodikos ir knygų leidybos savo spaustuvėje, kur spausdino savo ir užsakomuosius leidinius, jie užsiimdavo ir spaudos prekyba, ir kitais verslais, sukurdami savotišką *medijų* konglomeratą. Sakysim, laikraščio „Lietuva“ leidėjas Antanas Olšauskas, kaip ir dar keli leidėjai, turėjo banką, prekiaavo laivininkystės bilietais. Be A. Olšausko, tarp didžiausių tokių komercinių leidėjų galima paminėti tėvą ir sūnus Bačkauskus („Saulė“), giminaičius Paukščius („Vienybė Lietuvninkų“), brolius Tananevičius („Katalikas“).

Tačiau XX a. 2–3-iajame dešimtmetyje privatūs asmenys ėmė trauktis iš leidybos daugiausia dėl su ja nesusijusių verslų žlugimo, o iš jos nebeįstengdavo išgyventi. Anot verslininko ir leidėjo Juozo Bačiūno, iš pradžių išėivių laikraščiai išsilaikydavo ne iš prenumeratos, jie leidėjams būdavo ne tik priedas prie kitų verslų ir jų reklamos priemonė, bet ir teikdavo *dvasinio pasitenkinimo, žinant, kad tuo prisidedama prie lietuviybės išlaikymo ir lietuvių kultūros ugdymo* <...> *Tai buvo interesų sujungimas pagal patarlę: ir vilkas sotus, ir avis sveika*.⁸ Situacija pakito į leidybą atėjus asmenims, siekusiems išgyventi tik iš jos. Tačiau dažniausiai tai tapdavo sunkiu uždaviniu ir ieškant išeities prieš Pirmąjį pasaulinį karą bei po jo padėti mėginta gelbėti steigiant leidybines bendroves ir pritraukiant narius akcijų platinimo būdu. Deja, ne vieną tokią bendrovę (pavyzdžiui, sukurtą „Vienybės“ leidybai) sužlugdė narių nesutarimai, asmeninės ambicijos ir kitos priežastys⁹. Tiesa, bendrovės nebuvo naujiena išėivių leidybos istorijoje. Dar XIX a. pabaigoje mėginta kurti draugijas, kurių tikslas turėjo būti knygų leidyba. Jų nariai mokėdavo nustatyto dydžio įmokas ir už tai nemokamai gaudavo draugijos išleistų knygų. Sėkmingiausiu tokiu projektu tapo Tėvynės mylėtojų draugija.

Leidybai turėjo įtakos ir maždaug pačioje XIX pabaigoje–XX a. pradžioje suprasta būtinybė, jog savo ideologijos ir informacijos sklaidai reikalingos stiprios struktūros ir veiksmai. Sakysim, 1900 m. steigiamajame Laisvamųjų seimo suvažiavime Petras Mikolainis, įvardydamas jungimosi tikslus, minėjo švietimą kaip svarbiausią kovos priemonę ir tam būtiną literatūrą. Matyt, tai lėmė, kad, pasiūlius leisti laikraštį, suvažiavime laimėjo jo idėja skelbti pigias mokslo populiarinimo knygas ir jų leidybai skirti steigto propagandos platinimo fondo stojamuosius mokesčius¹⁰. Socialistai savo sąjungos kūrimą teisingo ir būtinybe leisti revoliucinę literatūrą¹¹. Literatūros komisiją turėjo SLA, seimuose ne kartą kalbėta apie knygų leidybą, kuri finansuota iš 1888 m. įsteigto vadinamojo Tautinių centų fondo (šis formuotas iš narių privaloma tvarka mokėtų „tautinių centų“; pradžioje – 13 centų, vėliau sumaug). Panašius fondus literatūros leidybai steigė ir kitos organizacijos bei draugijos.

Išsiviečių rūpestis leidyba ypač padidėjo prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Sakysim, jos nepamiršo partines struktūras tuo metu steigę tautininkai, tačiau ryškiausiai pastebimos katalikų pastangos. Vienas iš lyderių – kun. A. Kaupas dar 1905 m. teigė, kad jų organizacijos silpnos, o spauda apmirus (tada katalikai turėjo du laikraščius). Oponentų socialistų pripažinimu, per kelerius prieškario metus katalikai daug nuveikė – įsteigė „Motinėls“ draugiją, padėjusią baigti mokslus ne vienam būsimam jų laikraščio redaktoriui, ir kitas organizacijas – Vyčių sąjungą su organu „Vytis“, katalikišką Moterų sąjungą su „Moterų dirva“, besimokantiems Moksleivių susivienijimą su „Moksleivių“, Vargonininkų sąjungą su „Muzikos žiniomis“. Šių ir kitų katalikiškų organizacijų veiklai, įskaitant informacinę, koordinuoti įsteigta Amerikos Lietuvių Romos katalikų federacija¹² (jos iniciatorius kun. A. Milukas įsivaizdavo, jog tai bus Amerikos lietuvių katalikų partija; steigiamajame suvažiavime jis skaitė paskaitą „Dėl ko mūsų katalikiška spauda silpnutė“¹³). Tiesiogiai už informacinę ir leidybinę darbą buvo atsakingas jos 1913 m. įkurtas Tautos fondas, turėjęs rūpintis tautiniais reikalais, skleisti informaciją apie lietuvius ir kas savaitę parūpinti agitacinės medžiagos spaudai bei katalikiškų draugijų susirinkimams ir kitiems renginiams.

Kitas organizacinis žingsnis buvo Lietuvių katalikų spaudos draugijos (LKSD) įsteigimas 1915 m. sausio 24 d. Jos tikslas buvo JAV lietuvių tautinis katalikiškas švietimas, o jo siekti ketinta leidžiant religinio, tautinio, visuomeninio ir mokslinio

8 BACHUNAS, Juozas J. Lietuvių laikraščiai seniau. *Dirva*, 1965, rugpj. 27.

9 Ten pat, rugs. 1.

10 S. Draugelio išrašai iš 1900 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 24. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA.

11 S. Draugelio išrašai iš 1903 m. JAV lietuvių

periodinės spaudos, lap. 37–38.

12 MINGĖLA, Vladas. *Kun. Antanas Milukas*, p. 165.

13 LRK spaudos draugija Amerikoje. *Lietuvių darbininkų kalendorius 1917 m.* Bostonas, 1916, p. 143–144.

turinio knygas, remiant ir platinant katalikišką spaudą bei stengiantis sujungti į vieną sąjungą visus katalikų laikraščius, kad sykiu būtų galima spręsti katalikiškos spaudos uždavinius, be to, ketinta prie draugijos įsteigti Katalikų spaudos biurą, padėti susitelkti katalikams žurnalistams bei spaustuviniams ir kolonijose kurti bibliotekėles, vietines katalikų spaudos kuopas, įtraukti į veiklą kuo daugiau narių. Kuopos turėjo rūpintis katalikiškos spaudos platinimu kolonijose, tam steigdamos agentūras, spaudos prekybai ieškoti apsukrių vaikų, steigti bibliotekėles, rūpintis, kad įstaigos, negalinčios sumokėti už katalikišką spaudą, gautų jos nemokamai, bent jau perskaitytą.

Draugijai vadovavo valdyba, ji turėjo ir trijų narių Literatūrinę komisiją (Literatišką komisiją) bei revizijos komisiją¹⁴; nariai mokėdavo dolerį per metus, amžinieji nariai – 25, akcininkai – 50, kasmet nariai gaudavo knygų už du dolerius. Pirmaisiais metais įsteigta apie 20 kuopų, išplatinta apie 4000 egz. knygų¹⁵ (faktiškai tai buvo knygų platinimo bendrovė). Numatyta, kad draugijos vadovybė dirbs trimis kryptimis – leis knygas ir vadovaus Katalikiškų laikraščių sąjungos (KLS) veiklai bei Katalikų spaudos biurui. Iš pradžių KLS priklausė „Tikyba ir dora“, „Moksleivis“, „Šviesa“, „Draugas“ ir tikėtasi, kad prisidės „Katalikas“ ir „Žvaigždė“¹⁶, bet sulaukta tik naujų leidinių, kaip 1915 m. pradėjęs eiti LDS organas „Darbininkas“ (beje, nuo trečio numerio pasiekęs 5000 egz. tiražą). Šis ir kiti leidiniai rodė katalikų siekį kiek įmanoma plačiau skleisti savo informaciją, išnaudojant visas nišas¹⁷, bet ne viską pavyko įgyvendinti, sakysim, nepasirodė, kaip skelbta 1915 m., greitai skaitytojus pasieksiantys laikraščiai „Pittsburgo žinios“ ir „Amerikos pranašas“. Nuo įsikūrimo draugija ėmėsi ir knygų leidybos, repertuarą, be valdybos, turėjo formuoti ir Literatūrinę komisiją¹⁸.

XX a. 2–3-iajame dešimtmetyje, vykstant įnirtingai kovai su socialistais, kūrėsi besiformuojančios ketvirtos išėivijos srovės – komunistų leidybiniai centrai Niujorke ir Čikagoje. Jiems pavyko užvaldyti kai kurias socialistų organizacijas perviliojant dalį jų narių, perimti dienraščius „Laisvė“ ir „Vilnis“, taip pat ir 1916 m. knygų leidybai įkurtą ir sparčiai iki kelių dešimčių kuopų bei poros tūkstančių narių išaugusią Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugiją (ALDLD), kuri išplėtojo ypač aktyvią leidybinę veiklą XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje.

Reikia pažymėti, kad ideologinis išėivis skaldymasis atsiliepė ir privačių leidėjų veiklai, jai turėjo įtakos ir jų pačių politinė orientacija: sakysim, A. Olšauskas buvo artimas tautininkams, Paukščiai svyrudavo tarp katalikų ir tautininkų.

Leidybai pradžia davė žmonės neturėjo patirties ir kaupė ją dirbdami. Patyrusių darbuotojų stygius ypač atsiliepė periodikos raidai, čia išsiskyrė asmenys, turėję bendradarbiavimo su Rytų Prūsijoje leistais lietuviškais laikraščiais patirties, o profesionalios lietuviškos laikraštijos pradžia JAV galima skaičiuoti nuo aktyvaus

„Aušros“ bendradarbio J. Šliūpo įsitraukimo į jos leidybą. Ko gero, pirmasis bandė studijuoti žurnalistiką JAV universitetuose „Darbininkų vilties“ leidėjas ir redaktorius Vincas Šlekys, kiti geriausiai atveju lavinosi savarankiškai, kaip 1889–1890 m. „Vienybę Lietuvosninkų“ redagavęs Antanas Turskis, kuris teigė, jog buvo susipažinęs su žurnalistikos knygomis, Europos ir JAV periodika¹⁹. Tad nuolat stingant pasirengusių darbuotojų bent pradinių žinių teikimu rūpinosi pačios redakcijos – laikraščiuose skelbti kitataučių darbai, kur, be kitų kultūrinių dalykų, nagrinėti ir žurnalistikos klausimai. Vėliau jie išleisti ir atskiromis knygomis, pavyzdžiui, J. Sterno „Įtekmė sociališkų sanlygų ant visų kultūros šakų“ ir E. Loeblio „Kultūra ir spauda“, 1909 m. „Vienybę Lietuvosninkų“ skelbė J. O. Širvydo patarimų ciklą „Pirmieji žurnalisto žingsniais“, įvairūs spaudos teorijos klausimai būdavo aptariami su laikraščių rubrikomis „Ką rašo laikraščiai“, „Peržvalga“, „Nauji raštai“. Tačiau leidinių kokybei atsiliepdavo menkos redaktorių algos, neretai jie lėšų prisidurdavo iš kitur arba atsisakydavo tų pareigų. Laikui bėgant didiesiems laikraščiams tekdavo ieškotis ne vieno, bet kelių redaktorių. Kitąsyk redaktorių darbą trikdydavo leidėjų kišimasis, o prasti leidėjai ir redaktorių santykiai buvo kone tradicija²⁰.

Gana greitai nusistovėjo periodikos turinys. Jo ašimi tapo informacija iš pasaulio ir JAV, kuri būdavo imama iš vietinės ir kitų šalių spaudos, bei žinios iš Lietuvos ir lietuvių kolonijų. Informacija apie įvykius Lietuvoje imta iš Rytų Prūsijoje, o vėliau Lietuvoje leistų lietuviškų laikraščių, taip pat iš kitataučių (rusų, lenkų, vokiečių) spaudos, gaunama iš tautinio judėjimo dalyvių. Lakui bėgant kai kurie laikraščiai susirado savo korespondentus Lietuvoje, tokiu atveju būdavo nurodoma, kad žinios gautos iš jų. Kai kada redakcijos skatindavo lietuvius Lietuvoje reaguoti į jų publikacijas ir siųsti informaciją („Vienybės lietuvių“ apie 1892 m. išleisto atsišaukimo „Mieli broliai, kurie, brangioje tėvynėje gyvendami, turite nešti sunkų jungą svetimtaučių“ pabaigoje raginta siųsti faktus apie lietuvių persekiojimą). Informacija imta ir iš išeivių giminių laiškų iš Lietuvos, kuriuos gavėjai perduodavo spaudai; paprastai jie naudoti anonimiškai. Kaupdamos informaciją iš

14 Am. Liet. Kat. Spaudos draugijos po šv. Povilo ap. globa įstatai. *Draugas*, 1915, vas. 5, p. 6.

15 *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*. Vilnius, 1973, p. 124.

16 JAKŠTAS, Jonas. *Dr. Jonas Šliūpas*. Chicago, 1979, p. 198.

17 Sakysim, 1915 m. kovą žurnalą inteligentams „Pažanga“ pradėję leisti „Draugo“ leidėjai aiškino, kad iki tol laikraštis buvo skirtas visiems – ir darbininkams, ir inteligentams, tad pirmųjų

korespondencijos būdavo kartais sunkiai perskaitomos, o antrųjų – nesuprantamos darbininkams (žr.: S. Draugelio išrašai iš 1913 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA.

18 Lietuvių katalikų spaudos draugijos įsikūrimas. *Draugas*, 1915, saus. 28, p. 1.

19 RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*, p. 34.

20 MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, p. 29.

lietuvių kolonijų, redakcijos daugiausia rėmėsi savo korespondentų tinklais, kuriais siekė apimti visas, bent jau didesnes, kolonijas. Iš korespondentų reikalauta, kad korespondencijos būtų teisingos ir teiktų tik faktus bei naujienas be savo komentarų ar pamokymų, o redakcijos turėjo teisę panaudoti jas taip, kaip joms atrodys tinkamiausia²¹. Paspirtimi spaudai buvo ir organizacijų rūpestis informacija apie savo renginius, sakysim, seimų sudarytos komisijos teikdavo žinių savai, o vėliau ir amerikiečių spaudai.

Per kelis dešimtmečius išryškėjo ir informacijos pateikimo formos, naujienos daugiausia būdavo pateikiamos žinučių ir korespondencijų pavidalo; daugėjo analitinių ir poleminių straipsnių, skirtų pasaulėžiūrinėms, ideologinėms ar tautinėms problemoms, neretai pagrįstų diskusijomis su oponentų spauda; dažnai tekstai prieš kitas sroves spausdinti kaip specialūs rinkiniai, didelių sukrėtimų laikotarpiu spaudoje buvo populiarūs atsišaukimai. Vystėsi ir komentarai, satyrinio pobūdžio formos (replika ir kitos). Satyros populiarumas skatino jos elementų stiprėjimą korespondencijose ir straipsniuose, bet dėl korespondentų ir spaudos darbuotojų profesinių igūdžių stokos ir ideologinės kovos karščio panaudota satyra neretai keldavo nemenkų etinių problemų.

Nuo pat periodikos leidybos pradžios matoma jų leidėjų ir redaktorių (J. Šliūpo, D. T. Bačkausko ir kitų) priešprieša davė pradžią tolesnei periodikos ideologinei ir informacinei kovai bei suformavo nelabai gražias etines tradicijas. Atidžiau pažvelgus į šias, mūsų masteliais matuojant, mažyčių provincijos laikraščių peštynes matomas to meto pasaulinės ideologinės kovos atspindys. Anuomet plito radikalizmas, o ateizmas, materializmas ir socializmas buvo jo vaisiai. Ši srovė, atėjusi ir iki Rusijos, suviliojo ir lietuvius, ypač aušrininkus, iš kurių ypatingu radikalizmu pasižymėjo J. Šliūpas. Kaip ir visur kitur, susidurta su lietuvių konservatorių atoveiksniu. Šiam didžiausią jėgą davė šimtametės tradicijas ginanti religinė ideologija ir jos auklėjama visuomenė, kuri tiek Lietuvoje, tiek JAV buvo ypač atspari naujų idėjų sklaidai. Ši laikraščių kova liudijo ir ne kartą minėtą lietuvių bendruomenės skilimą į dvi sroves: konservatyvią, arba tradicinę, besiremiančią šimtametėmis tradicijomis, tad pradžioje daug stipresnę (jai prigijo katalikiškos vardas), ir laisvamanišką, arba racionalistinę, besiorientuojančią į tautines vertybes ir besiremiančią to meto mokslu²².

Tačiau, kad ir ką sakytum, į paskutinį XIX a. dešimtmetį spauda įžengė atlikusi savo organizacinę misiją ir tapusi veiksmingu išėvių organizacijas telkiančiu ar skaldančiu įrankiu greta kitų vis didesnę reikšmę įgaunančių komunikacijos priemonių. Atsirado laikraščių – institucijų organų praktika. Ji buvo svarbi abiem pusėms: organizacijos leidinio puslapiuose skleidė savo ideologiją ir sau naudingą informaciją, polemizavo su priešininkais, o leidinys užsitikrindavo rinką (jį pre-

numeruodavo organizacijų padaliniai ir pavieniai nariai, tad nenuostabu, kad kai kuriuose suvažiavimuose vykdavo laikraščių kova už teisę vadintis organu²³). Sakysim, kurį laiką SLA organu buvo „Vienybė Lietuvninkų“ ir labai padėjo A. Burbai apvalyti SLA nuo prolenkiškų nuotaikų bei jį stiprinti. Kai vadovaujamas kun. J. Žilinsko SLA pasiekė klestėjimo viršūnę, jis 1896 m. įsteigė savo organą – laikraštį „Tėvynę“, nes, matyt, „Vienybė Lietuvninkų“ kaip „samdomas“, pasauliečių leistas organas jau nebe visai tenkino dvasiškių dominuotą SLA vadovybę.

PROFESINIO ORGANIZAVIMOSI MĖGINIMAI

Problemos, su kuriomis susidurdavo periodikos leidėjai, jau pačioje XX a. pradžioje vertė leidėjus galvoti apie profesinį organizavimąsi, tačiau tik 1910 m. pagaliau pirmasis redaktorių ir leidėjų suvažiavimas įsteigė Amerikos lietuvių spaudos draugiją (ALSD), skirtą padėti laikraščiams siekiant vieno tikslo: *žmonių švietimo ir informavimo skaitytojų sulig mūsų gyvenimo ir viešų reikalų*²⁴. Suvažiavimo iniciatoriumi buvo J. O. Širvydas, jame dalyvavo 13 visų srovių laikraštininkų ir amžininkai neatsižavėjo pademonstruota vienybe – rodos, visi atvyko pasirengę vieni kitiems paduoti *brolišką ranką*, užmiršdami, jei kas ką buvo asmeniškai kada nors užgavęs, visame kame nusileisti, *by tik šis suvažiavimas būtų išnaudotas vienam didelem tikslui – apkėlimui lietuviškos laikraštijos*²⁵. Dalyvavo to meto leidybinis žiedas – Juozas Paukštis, Jonas Tananevičius, J. Šliūpas, J. O. Širvydas, V. K. Račkauskas ir kiti; deja, vėliau ši grupė nelabai padidėjo ir draugijai priklausė septyni laikraščiai.

Draugijos nariai ją laikė ne tik profesiniu, bet ir visuomeniniu susivienijimu bei suvažiavimuose diskutavo apie Lietuvoje vykusį dvarų žemių perėjimą į kolonizatorių rankas, paramą Tautos namo fondui, išeivių teatrinių kolektyvų pastatymų lygi, bet, aišku, daugiausia laiko skirdavo profesiniams reikalams. Dažnai svarstytos rašybos problemos, buvo sudaryta komisija terminijai sutvarkyti²⁶,

21 S. Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 104.

22 HARTMAN, Gary. *The Immigrant as Diplomat*. Chicago, 2002, p. 96–97.

23 Organais būdavo ir Europos laikraščiai – 1904-ųjų Laisvamanių seime siūlyta ir toliau juo laikyti „Varpą“, kiti buvo už „Darbininkų balsą“, treči – panaikinti seimus ir viską spręsti per laikraščius, ketvirti – leisti savo organą, o iki tol naudotis „Darbininkų balsu“, galop sutarta palikti „Darbininkų balsą“ organu, o kitų laikraščių redakcijų išleistų knygų nepirkti. 1905 m. seime nutarta

„Darbininkų balso“ imti tik po vieną egzempliorių kiekvieno numerio kiekvienai kuopai, o „Kovai“, kuri apsiėmė skelbti SLL *apyskaitas ir šiaip jau kokius randančius reikalus*, primokėti po 25 dol. per metus (S. Draugelio išrašai iš 1904 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 75).

24 S. Draugelio išrašai iš 1905 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 26.

25 S. Draugelio išrašai iš 1911 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 57.

26 Ten pat, lap. 128.

aptarinėtos dienraščio leidimo galimybės, laikraščiams patarta įsivesti moterų reikalams skirtus skyrius, raginta, kad kas nors leistų mėnesinį iliustruotą laikraštį vaikams su moterims skirtu skyriumi, planuota steigti Lietuvos rašytojų draugiją, kuri vienytų rašančius spaudai ir siektų, kad leidėjai mokėtų honorarus bei rūpintųsi spaudos lygio kėlimu²⁷, spręstų santykius su spaustuvių darbininkais, kurie jau I suvažiavimui buvo pasiuntę reikalavimus dėl trumpesnės darbo dienos, švaros spaustuose ir kitų reikalų²⁸.

Suvažiavimuose nuolat būdavo grįžtama prie etinių problemų, nes pagrindiniu ALSD tikslu vadintas geresnių santykių tarp laikraščių palaikymas, polemikos ir kritikos švelninimas bei apsauga nuo meluojančių korespondentų, dėl kurių redakcijos net patekdavo į teismus. Draugijos nariai sutardavo, kad etika laikraščiuose „nupuolusi“ ir reikia ją kelti, kad spaudos tikslas – visuomenės lavinimas, o kova už įsitikinimus turi būti etiška, tad prisiekinėta nedėti asmenis, organizacijas ar jų vadovus šmeižiančių straipsnių, nesikišti į organizacijų, kurios turi organus, reikalus (nors ir pripažinta, kad kritiškas žvilgsnis į jų veiklą visgi pageidaujamas), dėti organizacijų protestus, jei *jie teisingi ir tai gali būti įrodyta redakcijai, atmetus tuos, kur būtų nešvarūs išsireiškimai, ar nemandagūs užsipuldinėjimai ant ypatų be patikėtinų faktų nurodymo, tokius tik paminėti organizacijų veiklos apžvalgoje*.²⁹

Viena skaudžiausių etinių problemų, besisiejiančių su laikraščiu gerove, buvo skelbimai, ypač apgaulėm besiverčiančių įvairių medicininių organizacijų ir kitų sukčių. Apie juos kalbėta ne viename suvažiavime. Pavyzdžiui, jau pirmame buvo sudaryta komisija, turėjusi siųsti redakcijoms nutarimus dėl skelbimų ir rengti nedėtinų sąrašą (iškart sutarta atsakyti piršlybų, aiškiai melagingų įstaigų skelbimų, o jei su jomis sudarytos sutartys, nebeatnaujinti). Redakcijai gavus abejotiną skelbimą iš kito miesto, siūlyta informacijos apie jo davėją ieškoti artimiausioje nuo jo gyvenamosios vietos redakcijoje. Tartasi ir dėl kainų, bet dėl įvairių priežasčių nepavyko nustatyti vienodų³⁰. Antrajame suvažiavime sudaryta komisija, turėjusi rinkti žinias apie besiskelbiančių įstaigų apgavikišką pobūdį ir spręsti jų skelbimų likimą³¹, tačiau vėlesniuose suvažiavimuose komisija skundėsi, kad jos darbas tuščias, nes laikraščių išlikimas labai priklausydavo nuo reklamos, vidutiškai aštuonių puslapių laikraštyje du trys tekdavo reklamai ir skelbimų išsižadėjimas kitąsyk prilygo mirties nuosprendžiui³².

Su profesine etika siejasi ir diskusija ALSD suvažiavimuose dėl slapyvardžių, neketinta taikstyti su korespondentais, kurie vienu slapyvardžiu spausdinosi viename laikraštyje, o kitame, prisidengę kitu, kritikavo patys save. Leidėjai rūpinosi ir savo geru vardu, konkrečiai, tartasi ieškoti, kas pardavinėja įvairioms firmoms lietuviškų organizacijų ir laikraščių turėtus adresus, kuriais siųsti skelbimai, ir informuoti skaitytojus, kad adresai pardavinėjami be jų žinios bei kad skelbimus

siuncia firmos apgavikės³³. Deja, ALSD veiklą riboja tai, kad nepaisant visų pastangų ji liko vidurio srovės draugija. 1913 m. susikūrė penkių socialistinių laikraščių susivienijimas „Sandora“ (socialistai iš principo atsisakė stoti į ALSD), o 1915 m. – jau minėta Amerikos lietuvių katalikų spaudos draugija (ALKSD).

KNYGŲ LEIDYBOS REPERTUARAS VEIKSNIAI

Knygų leidybai įtakos turėjo ir visuomeniniai procesai išeivijoje. Jų repertuaras liudija, kad ypač aktyviai knygą savo idėjoms propaguoti naudojo socialistai ir laisvamaniai, turėję tokius autorius kaip J. Šliūpas, V. Dembskis, V. Karalius ir kiti, pasirodė ir Europoje veikusių socialistų knygų (A. Moravskio, Z. Aleksos, V. Kapsuko). Išleistos ir tarpusavio kovą atspindėjusios knygos – „Debatai socialistų su klerikalais“, „Byla Detroito katalikų su socialistais“. Pasirodė ir verstinių to meto žymių socialistų knygų (A. Babelio, K. Cetkin, P. Lafargo, K. Libnechtko ir kitų), nemažai jų – gana dideliais tiražais, sakysim, „Imtynės varguolių su bagočiais ir socialistų Suvienytose Valstijose platforma“ – 3000 egz. Savo su socialistais poleminę literatūrą leido ir dešinieji (iš jų autorių minėtinas A. Kaupas). Su ideologine kova siejosi ir filosofinės literatūros leidyba, sakysim, reikšmingiausias XX a. pradžios filosofinės literatūros vertimas – L. Biuchnerio „Spėka ir medega...“ (1902) – turėjo didelę įtaką ateistinių idėjų propagandai.

Prie tautinės savimonės stiprinimo prisidėjo istorinė literatūra, kur didžiąją dalį sudarė knygos apie Lietuvos istoriją. Suprantant jų svarbą, leistos net knygos, kurių leidėjai nesutikdavo su autorių nuomone, kaip J. Šliūpo redaguota K. Skirmonto „Istorija Lietuvos...“ (1887, pirmoji JAV pasirodžiusi knyga apie Lietuvos istoriją). Iš vėliau išleistų pažymėtinos M. Valančiaus „Žemaičių vyskupystė“, S. Daukanto „Būdas...“ ir pirmas jo dviejų tomų „Lietuvos istorijos“ leidimas (1893–1897), kelios J. Šliūpo knygos. Dienos šviesą išvydo ir kelios knygos apie lietuvių ir lenkų santykių istoriją, pirmosios knygos apie lietuvių emigracijos į JAV istoriją. Tautinio judėjimo žadavimo požiūriu reikšmingas Edvardo A. Frimeno knygos „Europos istorija“ vertimas, nes joje kalbėta apie kelių tautų nacionalinį judėjimą. Prie pasaulėžiūros formavimosi labai prisidėjo ir gausi mokslo populiarinimo literatūra, atsiliepusi į to meto lietuvių domėjimąsi gamtos reiškiniais. Pasirodė tokios knygos kaip J. Žebrio „Trumpas aprašymas apie žemę, arba Žemrašys“

27 S. Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 109.

28 Ten pat, lap. 25–26.

29 S. Draugelio išrašai iš 1911 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 28.

30 S. Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių

periodinės spaudos, lap. 26.

31 Ten pat, lap. 100–101.

32 MILUKAS, Antanas. *Amerikos lietuviai XIX šimtmeityje*. T. 1. Philadelphia, Pa., 1938, p. 35.

33 S. Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių periodinės spaudos, lap. 28.

(1896, laikytina pirmąja lietuviška geografija), J. Pabrėžos „Botanika, arba Taislius auguminis“ (1900); žymiausias tokios literatūros autorius ir rengėjas buvo Jonas Adomaitis-Šernas.

Su siekiu prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų ir savišvieta siejosi daugumos žodynų ir mokymo priemonių pasirodymas, ypač anglų ir lietuvių kalbos gramatikų. Pirmas anglų kalbos vadovėlis – J. Paukščio „Spasabas grejto išsismokinimo anglos kalbos...“ – išleistas jau 1886 m., po jo pasirodė dar keli. Iš lietuvių kalbos minėtinas 10 000 egz. tiražu išspausdintas A. Miluko „Lengvas būdas pačiam per save pramokti rašyti“ (1894, 1897). Ši knyga buvo svarbi platinant raštą tarp lietuvių³⁴. Dalies knygų tiražai buvo nustatomi atsižvelgiant į jų platinimą Lietuvoje, o ne tik į poreikį išeivių bendruomenėje, tai patvirtina ir ta aplinkybė, kad antrame XX a. dešimtmetyje leidėjų sandėliuose buvo nemažai iki 1904 m. išleistų knygų.

LEIDINIŲ PLATINIMAS

Nemažas iššūkis leidėjams buvo platinimas, ypač menant atstumus tarp kolonijų. Galima teigti, kad JAV lietuviai turėjo savo knygnešių „gadynę“, kuri tęsė kelis dešimtmečius ir prisidėjo prie to, kad daug išeivių išmoko skaityti ir rašyti bei neretoje išeivio šeimoje atsirado bibliotekėlė. Knygnešiai (lietuvių vadinti „pedloriais“ iš angliško žodžio „peddler“ – pirklys), dažniausiai būdami kokio laikraščio agentais, rinkdavo jam (ar jiems, jei atstovaudavo keliems) prenumeratorius bei prekiaavo knygomis ir popieriumi su eilėmis laiškamis į Lietuvą. Kai kuriems tai buvo pragyvenimo šaltinis, nes iš leidėjų gaudavo 25–50 procentų nuolaidas. Vieni knygnešiai apsiribodavo savo kolonija, kiti su spaudos pilnais la-gaminiais keliaudavo po miestus, ieškodami lietuvių. Jų darbas ir buvo pavojingas, tik, skirtingai nuo Lietuvos, pavojus tykojo iš priešiškos pasaulėžiūros lietuvių (nors būta, kad pyktis reikėdavo ir su konkurentais). Šiuo atveju tenka kliautis kairiosios krypties knygnešių liudijimais. Pavyzdžiui, XX a. pradžioje knygnešio darbą pradėjusį Praną Lavinską patyręs Baltrus Depereckas pamokė nešiotis ška-plierių ir rožinį apsaugai nuo davatkų, bet viename Pensilvanijos mieste tai nepadėjo, kunigui prisakius žmonėms nelaikyti ir neskaityti „cicilikų“ raštų, o jei skaito įnamiai – vyti lauk.

Be knygnešių, išeiviai galėjo įsigyti spaudos ir išeivių knygynuose, ir įvairių prekių parduotuvėse; be to, draugijos ir politinės organizacijos steigdavo bibliotekas. Nusižiūrėjus į amerikiečius, kolonijose kurtos specialios platinimo agentūros, vadovaujamos sutartis su leidėjais sudariusio spaudos agento, o spaudą platinavo jo samdyti berniukai. Neretai platintos literatūros pobūdis priklausė nuo agento politinių pažiūrų. Šiuo požiūriu pasižymėjo socialistai, tad 1914 m. „Drau-

gas“ džiaugėsi vienoje Čikagos lietuviškų parapijų įsikūrusia laikraščių agentūra, kurios samdyti vaikai po pamaldų prie bažnyčios ar eidami per namus platino „Draugą“, „Kataliką“ ir „Lietuvą“³⁵.

Platinimui skatinti naudoti skelbimai periodikoje. Laikraščiuose dėti tiek jų, tiek kitų laikraščių, tiek knygų reklaminiai skelbimai, informavę apie jų turinį ir įsigijimo sąlygas. Laikui bėgant tokie skelbimai pradėjo diferencijuotis sroviniu pagrindu – sakysim, dešinioji spauda reklamuota tik tos krypties periodikoje, tas pat pasakytina ir apie kitas sroves. Tačiau leidėjų ir platintojų santykius neretai temdė atsiskaitymo sunkumai. Sakysim, jau pirmajame ALSD suvažiavime nutarta, kad leidėjai neims naujų platintojų be rekomendacijų ar užstato (mažiausiai 40 dol.) ir keisis informacija apie apgavikus, kitame ypač skųstasi dėl platintojų Lietuvoje, kad po keletą metų neatsilygina už komisan paimtus spaudinius, netgi sutarta sukurti Prekybos komisiją rūpintis skolų atgavimu³⁶, tik, regis, ji menkai gelbėjo.

LEIDINIŲ ADRESATAS

Išėvių spauda pirmiausia buvo skiriama išėvių bendruomenės poreikiams patenkinti, tačiau lietuviškos spaudos leidėjai neretai savo leidinius mitydavo ir kaip skirtus visiems pasaulio lietuviams, imdamiesi misijos atstovauti to negalintiems tautiečiams gimtinėje. Sakysim, jau M. Tvarauskas pirmame „Gazietą Lietuvišką“ numeryje teigė, *kad mes visi, palikdami savo gimtinę, mažu ant visados, turėjome verksmingą širdį. Juk ir šiandien visi tebelaukiame išliuosavimo savo tėvynės nuo deguto, kuriuomi per šimtą metų prisigėrusi buvo*, o tai, kad JAV galima leisti laikraštį, sulyginu lietuvius su kitomis tautomis, kartu ir jiems *garbę padarė, kad svetur išmokę skaityti ir sunkiai dirbdami darbus įgijome dvasišką įrankį bei mes čia gausime pamokinimą, tapsime akylesniais, nes daugiau patirsime žinių*³⁷. Nebuvo užmiršti ir likusieji Lietuvoje – *mes galėsime broliams namo parsiusiti raštus (nes žadėjo savo spaustuvėje ir knygas spausdinti) iš taip toli ir jiems pasigirti, kad Amerikoje niekas neuždraus mums nei spausdinti, nei skaityti naudingus raštus*.³⁸

34 Tuo buvo suinteresuotos visos srovės, nes nuo raštingumo lygio priklausė jų informacijos sklaida bendruomenei ir įtaka. Nenuostabu, kad savišvieta buvo viena iš nuolat įvairių draugijų veikloje ir spaudoje akcentuojamų problemų. Jau M. Tvarausko „Gazietą Lietuvišką“ nesėkmė aiškinta lietuvių atšalimu nuo mokslo ir jų pajuoka visų, kas skaito laikraščius. Sykiu galima pastebėti ir nuolatinį dėmesį vaikų mokymui ir jo propagavimą per organizacijas, prakalbas ir spaudą bei srovių priešpriešą

dėl mokyklų formos (katalikai buvo už parapines mokyklas, kairieji – už viešąsias mokyklas).

35 Dar apie laikraščių platinimą. *Draugas*, 1914, saus. 29, p. 5.

36 S. *Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių periodinės spaudos*, lap. 104.

37 MINGĖLA, Vladas. *Kun. Antanas Milukas*, p. 144.

38 Ten pat.

Kurį laiką viso pasaulio lietuvių laikraščiu, sustojus „Aušrai“, ir buvo „Lietuvių balsas“, juoba jį rėmė daug Lietuvos inteligentų. J. Šliūpas siūlė padaryti jį bendru nacionaliniu laikraščiu, o raginimas gabenti jį į Lietuvą buvo išgirstas. Pats laikraštis buvo lietuvių inteligentiją vienijantis centras, nacionalinių idėjų propagavimo tribūna³⁹. Tad nenuostabu, kad, patyrus apie 1889 m. Tilžėje pasirodžiusį Lietuvai skirtą literatūros, politikos ir mokslo mėnesinį laikraštį „Varpas“, „Lietuvių balso“ leidėjai pareiškė, kad lietuviams užteks jo. Į tai atsiliepęs vienas iš „Varpo“ iniciatorių J. Adomaitis-Šernas pabrėžė, kad inteligentams kuriamas „Varpas“ nebus kieno nuosavybė, sieks visų lietuvių suvienijimo, vengs vaidų ir bus tolerantiškas. Jis ypač kritikavo „Lietuvių balso“ išpuolius prieš dvasininkus, aiškindamas, kad katalikybės atmetimas reiškia lietuviybės prapultį, nepritarė ir siekui remtis darbininkais, anot jo, kol Lietuva po svetimų jungu, tai neš tik žalą ir tarpusavio kivirčius, *tad verčiau kol kas remti senus tautiškus pamatus, platinti vienybę, sutikimus, ne kaip daryti reformas ir sėti naminius vaidus*⁴⁰.

Daugėjant laikraščių, siekis paversti kurį nors laikraštį visuotiniu savaiame išnyko, į pirmą planą iškilo JAV (šalia Rytų Prūsijos, tapusios laisvos lietuviškos spaudos leidybos centru) leistos spaudos platinimas Lietuvoje. Dalis čia leistų knygų ir periodinių leidinių tiražo keliaudavo į Lietuvą, o leidėjai ir platintojai žiūrėjo į Mažosios Lietuvos leidėjus ir spaustuves kaip į atsparos taškus Lietuvos pasieny, iš kur spauda lengviau nei iš JAV pasiekdavo Lietuvą. Kitąsyk siekis platinti leidinių atsiliepdavo ir jo formatui, pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje SLA organas „Tėvynė“ porą metų specialiai leistas „knygutės“ formos, kad jį būtų galima gabenti į Lietuvą kaip „Varpo“ priedą. Be to, ir leidybos išlaidos Mažajoje Lietuvoje buvo mažesnės, tad savo knygas čia spausdino J. Šliūpas, A. Milukas ir kiti; kartu reikia pažymėti, kad išėiviai savo knygas Prūsijoje parduodavo už ketvirtį kainos, kurią imdavo JAV, sakysim, S. Daukanto „Lietuvos istorija“ čia kainavo dolerį, o JAV – tris⁴¹. Kai kurie leidiniai – J. Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatika“, V. Kudirkos versti A. Asniko ir F. Šilerio kūriniai – pagal susitarimą su JAV leidėjais rengti Lietuvoje, tad juos spausdinti Prūsijoje buvo parankiau. Ypač aktyviai kelių savo leidiniams platinti Lietuvoje ieškojo TMD. Savo ruožtu išėivių laikraščiai spausdino ilgiausius iš „užmarių“ atgabentų knygų sąrašus.

Didelę reikšmę turėjo Lietuvoje platintų išėivių knygų repertuaras, ypač tai pasakytina apie visuomeninio pobūdžio, mokslo populiarinimo ir net grožinę literatūrą. Kol jos nebuvo, skaitytojai Lietuvoje turėjo tenkintis brošiūromis bei maldaknygėmis, o Rusijos valdžia galėjo tikėtis, kad lietuviai, negaudami bendram lavinimuisi reikalingų knygų, priims nepakenčiamas knygas graždanka. Pasirodžius JAV spaudai, pavojus sumažėjo, nes ši tiko ne vien senesniems skaitytojams, sykiu nekontroliuojamos spaudos srautas buvo pavojingas ir politiniu požiūriu,

nes šokiruodavo skaitytojus ar keisdavo jų pažiūras, kaip Juozo Tysliavos, kuris perskaitęs iš JAV gautą knygą „Kodėl aš netikiu į Dievą?“ tapo laisvamaniu⁴², o užtvenkti šio srauto Rusijai nėjo taip, kaip sekėsi tartis su vokiečiais dėl lietuviškos spaudos persekiojimo ir tai buvo viena iš priežasčių atsakyti draudimo⁴³, tad 1875–1904 m. JAV lietuvių spauda turinio svarumu, palyginti aukšta apipavidalinimo ir iliustracijų kokybe laikoma vienu iš išpūdingiausių spaudos draudimo meto lietuviškos spaudos istorijos puslapių⁴⁴.

Beje, ir panaikinus spaudos draudimą JAV liko vieta, kur ir toliau buvo galima leisti dėl politinių priežasčių Lietuvoje nepageidaujamą literatūrą. Sakysim, 1914 m. „Katalikas“ pateko į draudžiamų sąrašą ir Rusiją laikraščiu sąrašą, o britų spauda pranešė, jog Rygoje konfiskuotas lietuviškos spaudos, spėjama, „Keleivio“ ir „Laisvės“ siuntinys⁴⁵, patys išeivių periodikos leidėjai ilgai didžiavosi, kad formos ir turinio požiūriu jų leidiniai lenkė leistus Lietuvoje.

Dar vienas spaudos siuntimo į Lietuvą vėjus pastebimas 1918–1920 m., kai įvairių srovių spaudoje skelbti raginimai siųsti ją pažįstamiems bei giminėms bei patarimai, kaip tai padaryti. JAV buvo ir ta vieta, kur kai kuriuos savo leidinius su bendraminčių išeivių pagalba po 1926 m. leido opozicijoje atsідūrusios partijos, savo ruožtu šios spaudos patekimą į Lietuvą ribojo cenzūra. Srovių spauda JAV ir Lietuvoje spausdino skelbimus, raginančius užsisakyti savo bendraminčių periodikos, leistos vienoje ir kitoje šalyje.

JAV tapo ir ta vieta, kur nemažai dėmesio skirta literatūros apie Lietuvą leidimui. Nors pirma emigranto anglų kalba rengta knyga apie Lietuvą JAV pasirodė

39 *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas: ligi 1904 metų*. Vilnius, 1987, p. 111.

40 *Amerikos lietuvių istorija*, p. 123.

41 RAGUOTIS, Bronius. *Prie ištakų*. Vilnius, 1981, p. 65.

42 Per rusų–japonų karą ūkininkai, be kitų naujų, turėjo mokėti pagalvės mokestį, pramintą „pauodegės mokesčiu“. S. Michelsonui, tada Marijampolės gimnazistui, patekęs „Keleivis“ su šio mokesčio karikatūra (caras, nutvėręs kiaulę, reikalauja: „Davaj tri kopeiki“) padarė neišdildomą išpūdį: *mano akyse tuoj susmuko ir rusų imperijos galybė*, gi grįžęs atostogų į kaimą parodė mokesčių svarstyti susirinkusiems kaimiečiams, tai *vargiai perkūnija žiemos metu būtų sukėlus tokį nusistebėjimą, koks dabar ūkininkų veiduose pasirodė*. <...> – *Ot, tai tau Amerika! Nieko nebijo. Laisvas kraštas, laisvi žmonės!* –

kalba vienas ūkininkas. O kitas pridėda: – Rodos, Amerikon iš mūsų tarpo tik ūkininkaičiai ir bernai ten išvyko, jokio mokslo neturėdami; o še tau, jau turi savo laikraščius ir pilną supratimą, kas pas mus dedasi, štai, ką padarė laisvė! (MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, p. 210).

43 *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*. Vilnius, 1973, p. 206.

44 1903 m. A. Jakštas-Dambrauskas teigė, kad susirašinėjimas su išeivija, grįžusiųjų pasakojimai apie laisvę už okeano, susirinkimus, galop necenzūruotos spaudos skaitymas – *visa tai padarė, jog lietuviai per paskutiniuosius 20 metų savo išsilavinime pažengė daug toliau, negu kitose aplinkybėse būtų galėję pažengti per visą šimtmetį* (MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išeivija Amerikoje*, p. 19).

45 Apžvalga. *Lietuvis*, 1914, geg. 2, p. 4.

pirmoje XIX a. pusėje (tai buvo 1831 m. sukilėlio J. Hordynskio knygos apie sukilimą priedas, šešių puslapių Leono Chodzkos tekstas „History of Lithuania“⁴⁶), kitas pasirodė po šešių dešimtmečių: 1891 m. išleista J. Šliūpo knyga „Bestiality of Russian Czarism toward Lithuania“, joje buvo įdėtos jo ir A. Burbos kalbos prieš caro politiką Lietuvoje, kur buvo kritikuojami ir imperialistiniai Vakarų šalių siekiai bei jų abejingumas Lietuvos ir kitų Rusijos pavergtų tautų kovai. Išeiviai raginti padėti tautiečiams Lietuvoje, bet A. Burba akcentavo bažnyčios persekiojimą, o J. Šliūpas – ilgametes Rusijos pastangas varžant bet kokias laisvės apraiškas. Analizuodami užsienio politikos klausimus, ypač susijusius su mažų tautų apsisprendimo teise, autoriai dėjo pagrindus tolesnei politinei, su Lietuvos kova už savo nepriklausomybę susijusiai JAV lietuvių veiklai XX a. pradžioje⁴⁷. Iš 5000 knygos egz. daugiau kaip 1000 parduota iškart, kiti platinti tarp JAV lietuvių ir Lietuvoje⁴⁸. Beje, J. Šliūpas, aršiai pultas lenkų dėl tautinės veiklos, mėgino jiems pasiaiškinti paskelbęs brošiūrą „Litwini i Polacy“ (1887), kur, pasiremdamas istorija ir savo socializmo supratimu, aiškino abiejų tautų santykius, o pranašaudamas Europoje revoliuciją, vedamas lietuviško patriotizmo, tarptautinę bendruomenę matė ne kaip proletarinę (kaip Karlas Marksas), o kaip laisvų tautų sąjungą, kuriai priklausytų ir nepriklausoma Lietuva. Kartu jis atmetė lenkų pretenzijas į lietuvius kaip į savo tautiečius, tik kitaip kalbančius, o laisvai traktuodamas istoriją (jam Lietuvos krikštas tebuvo politinis Vytauto manevras) jis ir šiuokart akcentavo religijos bei lenkų bažnyčios žalą lietuviams⁴⁹, neišvengta ir kitų klaidų, bet vargu ar dėl to lenkai liko kurti jo žodžiams.

J. Šliūpas buvo didžiausias kitakalbės literatūros leidybos iniciatorius, o idėjų realizavimui ieškojo organizacijų paramos. Sakysim, 1904 m. SLA seimas nutarė skelbti knygos anglų kalba apie lietuvius konkursą ir aukoti J. Šliūpo parašytai knygai. Tais pačiais metais Laisvamanių susivienijimas nutarė išleisti, matyt, minėtą knygą apie praeitį ir dabartinius Lietuvos laikus ir ragino pusę išlaidų dengti TMD, nes *tas darbas yra viešas ir kiekvienam lietuviui reikalingas supažindinti svetimtaučius su Lietuva ir parodyti visam svietui, kokį mes jungą ant savo kaklo velkame ir kiek mes kenčiame nuo barbariškos Maskolijos valdžios*⁵⁰. Ketvirtasis ALSD suvažiavimas pavedė J. Šliūpui parašyti jos vardu brošiūrą, paaiškinančią, kad lietuviai tiktų į kažkokį *visasvietinį ramybės* judėjimą ir tikėtusi tik per tai laimėti savo tautai autonomiją⁵¹. Faktiškai išleista knyga *Lithuania in prospect and retrospect*. Dar vertas paminėti 1900 m. lietuvių ir anglų kalbomis pasirodęs A. Miluko trijų dalių *Lietuviškas albumas*, apėmęs Lietuvos istoriją, literatūrą bei lietuvių gyvenimą Lietuvoje ir emigracijoje. Nuotraukos atspindėjo istorines Lietuvos vietas, buvo įdėti ir rašytojų atvaizdai (tiesa, jų kokybė gana menka). Keleto leidinių pasirodymą paskatino lietuvių dalyvavimas 1900 metų pasaulinėje Paryžiaus parodoje, gavus finansinę išieivių paramą. Kitakalbės leidybos pakilimas pastebimas Pirmojo

pasaulinio karo ir pirmaisiais pokario metais, kai didžioji dalis išeivių srovių parėmė Lietuvos nepriklausomybės siekį.

Nemažai būta kitakalbės periodikos leidybos planų. Dar 1886 m. J. Adomaitis-Šernas pasiūlė leisti bendrą Rusijos imperijos tautų laikraštį. 1890–1891 m. į „Varpo“ mintį, kad reikia nors mažo kitakalbio leidinio, atsiliepusi „Vienybė Lietuvninkų“ mėgino suorganizuoti tokį anglų kalba, bet neįstengė, kaip ir D. T. Bačkauskas, apie 1890 m. užsimojęs leisti laikraštį, kad parodytų, kas yra lietuviai ir lenkai ir kad jie nėra tokie, *kaip sau kvaili amerikoniai perstato* (jam tepavyko kelis mėnesius leisti laikraštį lenkiškai „Gazeta Ludowa“, kad supažindintų lenkus su lietuvių reikalais). Vis nesisekiant žodžių paversti kūnu, mėginta angliškus tekstus skelbti savo spaudoje (nuo 1897 m. kurį laiką tam keturis puslapius skirdavo „Lietuva“), bet tai nepasiteisino nei tada, nei vėliau, tad vėl grįžta prie pamąstymų, pavyzdžiui, 1898 m. „Tėvynėje“ užsiminta, kad būtų neblogai laikraštį neįvardyta svetima kalba leisti Lietuvoje ir jame ginti lietuvių reikalus. Apie laikraštį prancūziškai ar angliškai 1899 m. užsiminė SLA⁵². Nesėkme baigėsi ir bandymas įgyvendinti J. Šliūpo 1901 m. laikraštyje „Zgoda“ paskelbtą raginimą lietuviams, lenkams ir rusėnams (vakarų ukrainiečiams) bendrai leisti anglų kalba laikraštį, kuris *būtų įrankiu supažindinimo kitų tautų ir viešpatysčių su skriaudomis, slegiančiomis tautas, iš kurių seniau sukrauta buvo Lenkiškoji respublika*.⁵³

Vėlgį nemažai panašių planų būta 1914–1920 m., tačiau patirtis parodė, kad labiau apsimoka mėginti su publikacijomis apie Lietuvą ir lietuvius patekti į kitataučių spaudą. Sykiu XX a. 3–4-ajame dešimtmetyje matomas siekis įtraukti į lietuvišką veiklą jaunąją JAV gimusią ir užaugusią kartą, laikraščiuose kuriant specialius priedus anglų kalba.

Išvados

Galima teigti, kad nors pirmoji lietuvių emigracijos į JAV banga daugiausia buvo ekonominė, visgi nedidelė dalis (lyginant su bendra išeivių mase) išeivių, palikusių Lietuvą dėl politinių priežasčių, turėjo nemažą įtaką lietuvių

46 *Amerikos lietuvių istorija*, p. 17.

47 JAKŠTAS, Jonas. *Dr. Jonas Šliūpas*, p. 51–52.

48 RAGUOTIS, Bronius. *Prie ištakų*, p. 62.

49 JAKŠTAS, Jonas. *Dr. Jonas Šliūpas*, p. 102–104.

50 *S. Draugelio išrašai iš 1903 m. JAV lietuvių periodinės spaudos*, lap. 10.

51 *S. Draugelio išrašai iš 1911 m. JAV lietuvių periodinės spaudos*, lap. 32.

52 MILUKAS, Antanas. *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje*, p. 125–130.

53 *S. Draugelio išrašai iš 1901 m. JAV lietuvių periodinės spaudos*, lap. 59. Šis siūlymas kiek panašus į (spėjama) Jono Bielinio 1895 m. skelbtą raginimą leisti *tarptautišką laikraštį* Rusijos pavergtų tautų kalbomis, ne tik rašant apie patiriamas skriaudas, bet ir propaguojant nepriklausomybės siekį, bei siuntinėti jį Europos ir JAV spaudai, politikos ir visuomenės veikėjams (RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*, p. 129).

bendruomenės formavimuisi JAV teritorijoje ir ypač visuomeniniams bei politiniams procesams joje. Regima koncentracija ne tik į savo vidinius poreikius, bet sykiu ir tautinio apsisprendimo momentai bei Europai ir Šiaurės Amerikai būdingų politinių procesų ir ideologinės kovos atspindžiai, taip pat ir integracija į juos. Tai atsiliepė ir šios išeivijos bangos leidybai. Joje skirtinos dvi pagrindinės kryptys su daugybe vidinių atšakų. Viena būtų siekis atspindėti ir paveikti vidinį išeivijos gyvenimą (įskaitant religinius, visuomeninius, politinius ir kitus procesus), tenkinti išeivijos bendruomenės leidybinius poreikius, kita – paremti nacionalinį išsivadavimo judėjimą Lietuvoje ir reprezentuoti lietuvius kaip savarankišką tautą tiek JAV, tiek pasaulyje.

Periodiniai leidiniai orientavosi ne vien į kolonijos, kurioje buvo leisti, gyvenimo atspindėjimą ir jos spaudos poreikį, bet mažiausiai į visos valstijos ar kelių, taip pat ir Lietuvos realijas. Jų išlikimas priklausė ir nuo platinimo arealo: išlikdavo tie, kurie peržengdavo vienos kolonijos ribas ir pasiekdavo kuo didesnę skaičių kolonijų, taip pat ir lietuvių kolonijas už JAV ribų bei tautiečius Lietuvoje. Knygų tiražai irgi liudija kuo platesnę sklaidą, toli peržengiant išeivių geto ribas. Pačioje leidyboje pastebima visuomeninių-politinių ir komercinių siekių sampyna.

Leidyboje regima orientacija į to meto pasiekimus, kalbant tiek apie periodikos turinį, informacijos kaupimą ir pateikimą, tiek poligrafinę kultūrą – ilgą laiką JAV lietuvių spauda savo kokybe lenkė leidybos kokybę Lietuvoje (tiek jai esant Rusijos imperijos sudėtyje, tiek pirmaisiais nepriklausomybės metais).

Galima teigti, kad Lietuvos okupacijos metais (carinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos) išeivijos leidėjai matė savo leidinius ne tik kaip tenkinančius išeivių bendruomenės JAV poreikius, bet ir skirtus adresatams lietuvių kolonijose kitose šalyse bei tautiečiams Lietuvoje. Lietuvai atgavus nepriklausomybę matomas ir atvirkštinis procesas – Lietuvos leidėjai žvelgė į išeivių bendruomenę kaip į rinką savo leidiniams, politikai ir visuomenės veikėjai – kaip į vietą savo idėjų sklaidai, o opozicinių sluoksnių atstovai – paramą savo siekiams ir galimybę leisti savo leidinius, paskui skleisti juos Lietuvoje. Būta ir leidybinių planų, nukreiptų į kitatautį adresatą, tačiau jie buvo ne komerciniai o daugiausia politinio pobūdžio, susiję su tam tikra Lietuvos politine situacija.

Šaltiniai ir literatūra

1. Am. Liet. Kat. Spaudos draugijos po šv. Povilo ap. globa įstatai. *Draugas*, 1915, vasario 5, p. 6.
2. *Amerikos lietuvių istorija*. Red. A. Kučas. Bostonas, 1971. 639 p.
3. Apžvalga. *Lietuvis*, 1914, geg. 2, p. 4.
4. BACHUNAS, Juozas J. Lietuvių laikraščiai seniau. *Dirva*, 1965, rugpj. 27, rugs. 1.
5. Bevardžiai laišakai. *Draugas*, 1913, birž. 5, p. 3.
6. Dar apie laikraščių platinimą. *Draugas*, 1914, sausio 29, p. 5.

7. S. Draugelio išrašai iš 1900 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
8. S. Draugelio išrašai iš 1901 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
9. S. Draugelio išrašai iš 1904 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
10. S. Draugelio išrašai iš 1905 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
11. S. Draugelio išrašai iš 1910 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
12. S. Draugelio išrašai iš 1911 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
13. S. Draugelio išrašai iš 1913 m. JAV lietuvių periodinės spaudos. S. Draugelio fondas. LTSC. PLA (Čikaga).
14. „Draugo“ sumanytos reformos. *Draugas*, 1915, vasario 18, p. 3.
15. HARTMAN, Gary. *The Immigrant as Diplomat*. Chicago, 2002. 257 p.
16. JAKŠTAS, Jonas. *Dr. Jonas Šliūpas*. Chicago, 1979. 383 p.
17. Juozas O. Širvydas. Red. V. Širvydas. Cleveland, 1941. 493 p.
18. Lietuvių katalikų spaudos draugijos įsikūrimas. *Draugas*, 1915, sausio 28, p. 1.
19. *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas ligi 1904 metų*. Vilnius, 1987. 277 p.
20. Lietuvių Rymo Katalikų spaudos draugijos nutarimai. *Draugas*, 1915, kovo 18, p. 5.
21. *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla*. Vilnius, 1973. 247 p.
22. LRK spaudos draugija Amerikoje. *Lietuvių darbininkų kalendorius 1917 m.* Bostonas, 1916, p. 51.
23. MINGĖLA, Vladas. *Kun. Antanas Milukas*. Detroitas, 1962. 384 p.
24. MICHELSONAS, Stasys. *Lietuvių išėvija Amerikoje (1868–1961)*. Bostonas, 1961. 499 p.
25. MILUKAS, Antanas. *Amerikos lietuviai XIX šimtmetyje*. Philadelphia, Pa., 1938. T. 1. 348 p.
26. RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*. Marijampolė, 2003. 290 p.
27. RAGUOTIS, Bronius. *Jungtinių Amerikos Valstijų darbininkų periodika*. Vilnius, 1978. 51 p.
28. RAGUOTIS, Bronius. *Prie ištakų*. Vilnius, 1981. 236 p.

LITHUANIAN DIASPORA'S PUBLISHING ACTIVITIES IN THE UNITED STATES IN THE END OF THE 19TH–MID 20TH CENTURIES: PROBLEM OF THE ADDRESSEE

Remigijus Misiūnas

Summary

The article deals with certain aspects of publishing by the first Lithuanian emigration wave into the United States (second half of the 19th – 1914) in the end of the 19th – mid 20th centuries, placing the strongest emphasis on the analysis of the problems related to publications' addressees. The analysis has been based on the periodical publications of the Lithuanian emigrees during the period in question and the research dedicated to the history of the first emigration wave.

Even though the first emigration wave to the United States was largely based on economic reasons, a small part (compared to the total number of emigrees) of Lithuanians left their native country due

to political reasons and later had quite a significant influence on the formation of the Lithuanian community in the territory of the United States, in particular on the development of social and political processes within the Lithuanian community. These emigrees displayed not only concentration into their internal needs but also represented the manifestations of national determination and reflected political processes and ideological fight, characteristic of Europe and Northern America of those times, as well as integration into these processes. Naturally, all this influenced the publishing processes of the emigration wave in question. Within the publishing of these emigrees, two main trends with a number of smaller branches can be identified. One of the major trends was an ambition to reflect and influence the internal life of the emigration (including religious, social, political and other processes) as well as meet the publishing needs within the community. The other trend was aimed at supporting national liberation movement in Lithuania and represent Lithuanians as an independent nation both in the USA and global level.

Periodical publications were targeted not merely at reflecting the life of the colony, where they were published, and meeting publishing needs, but at least the reality of one or several states as well as Lithuanian highlights. Besides, the survival of such publications depended on the distribution range. The publications which crossed the boundaries of one state and were distributed in a greater number of colonies, including the Lithuanian colonies outside the USA and Lithuanian territory, had a greater chance at survival. The number of published copies is also proof of a wider distribution, going far beyond the boundaries of the Lithuanian ghetto. Within the publishing activities, an overlapping of social and political ambitions with commercial aspirations can be identified. Publishing was oriented toward the achievements of those days, both in terms of the content of periodicals, information gathering and presentation, and printing culture. For a long time, the quality of Lithuanian press in the USA by far surpassed the quality of printing in Lithuania (both during its incorporation in the Russian empire and the first years of independence).

It could be stated that during Lithuania's occupation (by Tsarist Russia and Kaizer Germany), the publishers of the Lithuanian diaspora regarded their publications not only as satisfying the needs of the emigration community in the USA, but also as targeting the addressees of Lithuanian colonies in other countries and the Lithuanians living in their native country. After Lithuania regained independence, the reverse process can be observed – namely, that of Lithuanian publishers regarding the emigration community as a market for their publications, whereas politicians and public figures sought to use the diaspora as a place to spread their ideas. Furthermore, representatives of opposition layers were more interested in the support for their ambitions and an opportunity for print their publications, to be distributed later in Lithuania. Apart from the above mentioned publications, some publication plans were made to target the addressees of other nationals. However, they were mostly political in nature, related to a certain political situation in Lithuania, rather than commercial.

Īteikta 2016 m. rugpjūčio 30 d.

Priimta 2016 m. rugsėjo 9 d.